

УДК 37.372

К. В. Гораш

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА УЧНІВ ЗНЗ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено інноваційні ознаки навчально-дослідницької діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах та визначено особливості її змісту, організації і проведення в умовах інноваційних змін сучасної школи.

Ключові слова: *інноваційні зміни сучасної загальноосвітньої школи, освітні інновації, навчально-дослідницька діяльність, інноваційні ознаки навчально-дослідницької діяльності, партнерські відносини в дослідницькій роботі.*

Постановка проблеми. Модернізація загальної середньої освіти України здійснюється відповідно до світових інтеграційних і глобалізаційних процесів, які спрямовані на приєднання національної освітньої системи України до світового освітнього простору, та зумовлює інноваційні зміни в сучасній загальноосвітній школі.

У дослідженнях щодо розвитку сучасних загальноосвітніх навчальних закладів спостерігається тенденція їх переходу на новий тип навчання – інноваційний, який передбачає орієнтацію шкільної освіти не тільки на минулий і сучасний досвід педагогічної науки та практики, а й на майбутні стратегічні цілі всієї освітньої галузі [1], що спонукає вчених і педагогів до пошуку нових форм, методів, технологій навчання й виховання учнів; розроблення та впровадження освітніх інновацій, інноваційних проєктів, серед завдань яких – розвиток у дітей дослідницьких здібностей і вмінь творчо застосовувати отримані знання.

Сучасний етап інноваційних змін у системі загальної середньої освіти характеризується:

- затвердженням нових державних стандартів дошкільної та загальної середньої освіти;
- доповненням нормативно-правової бази документами, у яких сформульовано інноваційну спрямованість розвитку освітньої галузі;
- створенням різноманітних типів ЗНЗ і навчальних комплексів;
- варіативністю навчальних дисциплін та змісту освітніх програм;
- впровадженням державних програм, спрямованих на роботу з обдарованими учнями;
- формуванням галузевого інформаційно-ресурсного забезпечення освіти.

Розвиток національної системи освіти задекларовано в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про інноваційну діяльність»; Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Положенні про освітній округ, Положенні про загальноосвітній навчальний заклад, Положенні про дистанційне навчання тощо. Зокрема, метою Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року є

забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя [3].

Основний етап формування в учнів навичок вчитися протягом життя, основ пізнавальної діяльності, особистісної самореалізації та підготовки до творчого вирішення повсякденних проблем відбувається в період навчання в школі через навчально-дослідницьку роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та педагогічної практики свідчить, що цільове впровадження науково обґрунтованих інноваційних здобутків у загальну середню освіту спрямовано на підготовку випускника нового типу – активного учасника інноваційних процесів і генератора інноваційних ідей, що зумовлює подальше вивчення навчально-дослідницької діяльності учнів як головного чинника розвитку творчої особистості.

Освітні інновації науковцями трактуються як новизна, що істотно змінює результати освітнього процесу, створюючи при цьому удосконалені чи нові освітні, дидактичні, виховні системи; освітні педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання і виховання; технології управління навчальним закладом, системою освіти тощо [2].

Ми розглядаємо освітні інновації як науково обґрунтовані та експериментально перевірені розробки, які покликані забезпечити розв'язання проблемних питань в освітній системі, мають чітку технологію застосування і обов'язково привносять позитивні зміни.

Результати наукових досліджень інноваційних процесів в системі загальної середньої освіти, її інноваційного розвитку та проблем педагогічної інноватики висвітлено у працях відомих українських і закордонних науковців (М. Бургин, Л. Даниленко, В. Кремень, С. Ніколаєнко, В. Паламарчук, В. Сластьонін та ін.). У сучасній психолого-педагогічній літературі розкрито аспекти організації навчально-пізнавальної та дослідницької діяльності (І. Лернер, О. Ляшенко, М. Махмутов, С. Беляєв, Т. Васютіна й ін.). Педагогами на різних рівнях вивчаються питання організації пошукової діяльності дітей та самоорганізації учнів у процесі виконання навчально-дослідницьких завдань (В. Андреева, С. Балашова, В. Кулешова, А. Усова, А. Хуторської).

Під навчально-дослідницькою діяльністю учнів ЗНЗ розуміється процес визначення та вирішення ними науково значущих проблем, який має за мету побудову суб'єктивно нового знання [6, с. 312]. Навчально-дослідницька діяльність у ЗНЗ забезпечує набуття учнями необхідного рівня знань і вмінь через активне пізнання предметів, явищ, об'єктів та формування світогляду й системи цінностей на основі власних умовиводів та висновків. Цей процес відбувається в певному освітньому середовищі сучасних шкіл, яке під впливом інноваційних процесів у системі загальної середньої освіти також перебуває у стані постійних змін.

Мета статті полягає у визначенні особливостей навчально-дослідницької роботи учнів ЗНЗ в умовах інноваційних змін сучасної школи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток загальноосвітніх навчальних закладів через застосування освітніх інновацій в усіх сферах діяльності

(навчальній, виховній, науково-методичній, просвітній, соціальній, громадській тощо) має забезпечити якісні зміни стану освітнього середовища шкіл та усієї системи загальної середньої освіти.

Для педагогів сучасних ЗНЗ актуальними є питання стимулювання природного інтересу дитини до новизни та потреби досліджувати нове; розвитку вмінь спостерігати, визначати проблеми, висувати гіпотези, формулювати запитання, умовиводи та висновки. Вивчення цих питань зумовлює виявлення особливостей навчально-дослідницької діяльності учнів ЗНЗ в умовах інноваційних змін ЗНЗ, викликаних упровадженням освітніх інновацій.

Ми розуміємо організацію навчально-дослідницької діяльності учнів ЗНЗ в умовах інноваційних змін школи як сплановану *взаємодію вчителя й учня та взаємодію учнів між собою на партнерських засадах*, яка спрямована на нестандартне розв'язання актуальних дослідницьких проблем; відбувається у спеціально створеному навчальному середовищі і передбачає застосування різноманітних форм проведення, методів дослідження, інноваційних й інформаційних технологій.

В умовах інноваційних змін школи навчально-дослідницька діяльність набуває інноваційних ознак, оскільки стимулює формування в учнів новаторських здібностей та їх підготовку й адаптацію до динамічних змін у навчальному і соціальному середовищі.

До інноваційних ознак навчально-дослідницької діяльності відносимо:

- значущість проблем, які досліджуються, для індивіда, навколишнього середовища, суспільства, що постійно змінюються;
- забезпечення наступності в дослідницькій діяльності (загальноосвітня школа – вищий навчальний заклад – професійна діяльність людини);
- орієнтація на активне освоєння учнями способів інноваційної діяльності;
- передбачення та прогнозування проміжних і кінцевих результатів дослідження та їх впливу на об'єкт дослідження;
- налаштування учнів на активні та конструктивні дії в швидко змінних ситуаціях;
- партнерські відносини між суб'єктами навчально-дослідницької діяльності.

Варто зазначити, що, окрім змісту, форм, методик, засобів та технологій навчально-виховного процесу в ЗНЗ, відбулися якісні зміни суб'єктів навчально-виховного процесу: учнів і педагогів (особистісні і психологічні характеристики, ментальні цінності та переконання), що зумовлює проведення науково – дослідницької роботи з учнями сучасних шкіл з урахуванням сучасних потреб особистості та вимог суспільства до неї в умовах швидких змін. Цей фактор впливає на визначення проблематики науково-дослідницької діяльності учнів, формулювання її цілей, вибір методів та способів проведення в ЗНЗ.

Проблема дослідження має бути значущою і зрозумілою для учня, вона не може бути абстрактною, нецікавою або неважливою. Практична

значущість і зрозумілість проблеми дослідження для учня є запорукою активності і результативності його пошукової роботи. В іншому випадку, навіть за умови бездоганної організації вчителем навчально-дослідної роботи учнів, мету не буде досягнуто.

Якщо в наукових дослідженнях головною метою є отримання нового знання, то мета дослідницької діяльності в ЗНЗ – придбання учнями функціонального навичку дослідження як універсального способу пізнання дійсності, розвитку в них дослідницького типу мислення, активізації особистісної позиції учня в освітньому процесі на основі самостійного оволодіння знаннями, які є новими і значущими для конкретного учня [5]. Роль вчителя у дослідженні навчальних проблем полягає не стільки в тому, щоб вести учня до правильної відповіді, скільки в тому, щоб мотивувати його до самостійного пошуку правильних шляхів розв'язання проблем або спільного пошуку їх вирішення.

Для успішного забезпечення наступності в дослідницькій діяльності, на нашу думку, необхідно враховувати психологічний тип учня, його індивідуальні здібності і здатність до наукової роботи, стадії та динаміку особистісного розвитку в певній послідовності. Відповідно зміст, функції, форми і методи дослідницької діяльності мають диференціюватися за віком та здібностями дитини.

Дошкільна і початкова освіта формує основи дослідницької поведінки учнів на засадах пізнавального інтересу і мотивації до навчальної діяльності; основна школа має забезпечувати здатність учнів займати дослідницьку позицію, самостійно визначати проблему, мету навчально-дослідницької роботи, формулювати гіпотезу і завдання для її перевірки на основі застосування елементів пошукової діяльності в рамках предметів навчального плану та системи позашкільної освіти; старша школа створює умови для розвитку дослідницької компетентності учнів як основи для профільного навчання [4].

Для формування дослідницької компетентності в процесі навчання учнів старшої школи створюються умови для набуття ними досвіду дослідницької діяльності через самостійне планування, організацію індивідуального режиму роботи (час, ресурси), використання традиційних і сучасних інформаційних ресурсів, здійснення самоконтролю на етапах дослідження, оцінювання проміжних результатів своєї діяльності та презентації здобутків.

У сучасних ЗНЗ відбувається відбір здібних дітей, які активно залучаються до навчально-дослідницької роботи з метою формування випускників-дослідників, готових у подальшому житті виконувати розумову діяльність, які, можливо, увійдуть до інтелектуальних ресурсів країни.

В умовах інноваційних змін закономірним є розширення кола проблем досліджень, зміна умов пошукової роботи, ускладнення завдань у процесі наступності загальноосвітньої школи, вищих навчальних закладів та професійної діяльності людини на різних етапах її життєвого шляху.

Особистісні потреби, прагнення, можливості людини змінюються на кожному життєвому рубежі. Успішність у науково-дослідницькій роботі студентів вищих навчальних забезпечується базовими знаннями, уміннями і навичками, яких вони набули в школі, найважливішими з яких є: уміння аналізувати, синтезувати, логічно мислити, здійснювати інформаційні процеси тощо. У вищій школі підвищуються вимоги до якості дослідницької роботи студентів, розвиток їхніх розумових умінь і навичок є обов'язковим компонентом науково-дослідницької діяльності, яка націлює обдаровану молодь на самостійну пізнавальну та наукову діяльність у подальшому житті (продовження навчання в аспірантурі, наукова робота).

Орієнтація на активне освоєння учнями способів інноваційної діяльності в дослідженні передбачає формування в них навичок позитивного сприйняття змін в процесі дослідження, здійснення аналізу ситуації та пошуку інноваційних ідей для досягнення результату дослідницької роботи.

Інноваційна діяльність включає генерацію інноваційних ідей, їх наукове обґрунтування, формалізацію та реалізацію, тому важливим у навчально-дослідницькій діяльності є передбачення та прогнозування проміжних і кінцевих результатів дослідження; налаштування учнів на активні та конструктивні дії у швидко змінних ситуаціях.

Навчально-дослідницька діяльність передбачає виконання учнями завдань із невідомим рішенням, навіть учитель як науковий керівник цієї роботи, не завжди може передбачити остаточний результат. Однією з ознак інноваційності навчально-дослідницької діяльності є передбачення та прогнозування проміжних і кінцевих результатів, визначання їх впливу на об'єкт дослідження, що має бути сформульовано в гіпотезі навчального дослідження. Гіпотеза – це стисле формулювання передбачення подій, підстава, припущення, судження про закономірність зв'язків між явищами [7]. Формулюючи гіпотези, учні мають усвідомлювати, що це припущення щодо відповідей на проблемні питання, яке в експериментальній перевірці має бути підтверджено або спростовано.

Навчальне дослідження включає теоретичні та емпіричні методи перевірки гіпотез, які розвивають в учнів логічне мислення, уміння здійснювати аналіз теоретичних джерел (наукових знань) у сфері, до якої належить об'єкт дослідження, узагальнення і класифікація (теоретичні методи) і навички спостереження, інтерв'ювання та проведення експериментальної перевірки (емпіричні методи).

Самостійне формування учнями декількох варіантів гіпотез навчального дослідження дає змогу їм побачити проблему в різних ракурсах, знаходити для її обстеження і розв'язання різні нестандартні способи. Висування декількох варіантів гіпотез і робота над ними сприяє формуванню в учнів навичок розроблення різних версій завдань та прийняття правильного рішення на основі аналізу інформації та експериментальної перевірки адекватності кожної версії. Ця діяльність сприяє підвищенню активності учня в процесі

дослідження та його налаштуванню на конструктивні дії в ситуаціях, що швидко змінюються:

- вивчення проблемної ситуації (аналіз та узагальнення інформації про ситуацію);
- виявлення проблемних питань та встановлення основної проблеми (її характеристика, причина виникнення);
- розгляд об'єкта дослідження з різних сторін;
- формулювання ключового та проблемних питань, які є складовими проблеми дослідження і визначальними в розробленні завдань;
- визначення принципів, параметрів і критеріїв для класифікації елементів, що досліджуються;
- осмислення, узагальнення та фіксація результатів кожного із завдань дослідження тощо.

Налаштування учнів на осмислення завдань дослідження та конструктивний підхід до їх виконання сприятиме подоланню проблемних ситуацій шляхом генерування інноваційних ідей та їх реалізації в нових умовах.

Виконання навчальних завдань у дослідженні забезпечує набуття в учнів досвіду здійснення управлінської, проектної, рефлексивної, інформаційної, комунікативної й інших видів діяльності та формування нових відносин (партнерських) з іншими учасниками дослідження (учнями, учителями, науковцями).

Організація навчально-дослідницької діяльності в сучасній загальноосвітній школі базується на пізнавально-інструментальній сукупності дій учителя та учня, оскільки дослідження учнів традиційно здійснюються під керівництвом вчителя і самостійно.

Партнерські відносини між учителем і учнем є новою формою реалізації навчально-дослідницької діяльності в школі, яка потребує переоцінки системи відносин між суб'єктами навчально-дослідницької діяльності та процедур її здійснення з обов'язковим урахуванням основних принципів і правил співпраці. Співпраця в дослідницькій роботі є цілеспрямованою діяльністю двох або групи людей, що ґрунтується на принципах рівноправності, взаємоповаги, довіри, взаємодопомоги та ефективного спілкування.

На нашу думку, важливими факторами в побудові таких відносин є авторитет учителя, його особистісні якості, які дають змогу реалізувати принципи співпраці між ним і учнем (учнями), та добровільна участь дітей і педагогів у навчально-дослідницькій роботі, яка має організовуватись на демократичних засадах.

Отже, правило перше – партнерські відносини передбачають попередню узгодженість дій в організації і проведенні навчально-дослідної роботи, що забезпечить її результативність та сприятиме попередженню конфліктних ситуацій. Організація навчально-дослідної роботи має включати:

- попереднє обговорення власних очікувань учителя й учня (учнів) від спільного дослідження, особливостей його проведення, особистісних побажань тощо;

- спільне розроблення плану навчального дослідження, де мають бути визначені напрями та види навчально-дослідницької роботи, індивідуальні завдання для кожного учня і вчителя, терміни їх виконання за етапами дослідження, ресурси, можливості, перешкоди та ризики.

Ці заходи дадуть змогу впорядкувати взаємини між учасниками навчально-дослідницької роботи.

Правило друге – захист авторських прав кожного учасника навчально-дослідницької роботи, особливо коли йдеться про групове дослідження. Кожен учасник робить свій внесок у дослідження, несе відповідальність за виконання індивідуального завдання та презентує результат своєї роботи. Індивідуальні завдання учнів не можуть бути рівними за обсягами і складністю, тому роль учителя як керівника в спільній діяльності полягає в тому, щоб довести значущість роботи кожного учня в спільному дослідженні.

Правило третє – проведення моніторингу навчально-дослідної роботи, чіткого обліку (результатів, виконання завдань, дотримання термінів проведення індивідуальної роботи) і аналізу інформації про хід дослідження та проміжні результати, на основі якого можна здійснити корегування плану, програми дослідження та індивідуальних завдань учнів.

Правило четверте – колегіальне прийняття рішень, що передбачає обговорення проблем, непередбачених ускладнень, що виникають у процесі дослідження, та спільний пошук шляхів і можливостей їх подолання.

На наш погляд, встановлення та підтримка партнерських відносин у навчально-дослідницькій роботі з учнями забезпечить набуття ними таких життєво важливих умінь і навичок, як уміння задавати питання, вести дискусію, відстоювати власну думку, знаходити компромісні рішення, співпрацювати в навчальному дослідженні з вчителями, ученими, іншими учнями.

Висновки. Інноваційні зміни в сучасній школі відтворюють закономірності розвитку національної освіти, її соціально-культурні детермінанти і тенденції, що впливають на всі види роботи ЗНЗ, зокрема на організацію і проведення навчально-дослідницької діяльності, яка є джерелом наповнення інтелектуального ресурсу держави.

Отже, особливістю навчально-дослідницької діяльності в ЗНЗ є набуття нею певних інноваційних ознак: 1) у процесі вибору проблеми навчального дослідження та організації його проведення потрібно враховувати постійні зміни, зумовлені інноваційними процесами в освітньому середовищі школи та об'єктах, що досліджуються; 2) навчання людини впродовж життя як необхідність сьогодення забезпечується через наступність у дослідницькій діяльності загальноосвітньої школи – вищого навчального закладу – професійній діяльності людини); 3) орієнтація в навчально-дослідницькій роботі учнів на активне освоєння ними способів інноваційної діяльності; 4) передбачення результатів дослідження та прогнозування їх соціальної значущості; 5) налаштування учнів на активні та конструктивні дії в швидко змінних ситуаціях; 6) забезпечення партнерських відносин між суб'єктами навчально-дослідницької діяльності на демократичних засадах.

Подальше дослідження проблеми оновлення навчально-дослідницької діяльності в ЗНЗ передбачає розроблення технології комплексного оцінювання її складових та розроблення інноваційних моделей роботи з обдарованими дітьми.

Список використаної літератури

1. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика: [учебное пособие] / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб: Изд-во «Питер», 2009. – 304 с.
2. Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти: теорія і практика / Даниленко Лідія Іванівна // Інноваційні пошуки в сучасній освіті. – К.: Логос, 2004. – С. 43–55.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року // Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.
4. Раєвська І. М. Теорія і методика організації професійного навчання / І. М. Раєвська // Теоретичні засади формування дослідницької діяльності особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2008-1/012.pdf.
5. Святохо О. А. Суб'єктивація позиції учня в освітньому просторі позашкільного навчального закладу в процесі дослідницької діяльності / О. А. Святохо // Наукові записки Малої академії наук України: збірник наукових праць. – К.: ТОВ «Праймдрук». – 2012. – 235 с. – (Серія: Педагогічні науки, вип.1). – С. 19–25.
6. Словник педагогічних термінів / за ред. В. М. Березікова. – М.: Навчальний проект, 1996. – 367 с.
7. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/slovník/1.htm>.

Екатерина Гораш. Учебно-исследовательская работа учащихся ОУЗ в условиях инновационных изменений современной школы.

В статье освещены инновационные признаки учебно-исследовательской деятельности в общеобразовательных учебных заведениях, определены особенности ее содержания, организации и проведения в условиях инновационных изменений современной школы.

Ключевые слова: *инновационные изменения современной общеобразовательной школы, образовательные инновации, учебно-исследовательская деятельность, инновационные признаки учебно-исследовательской деятельности, партнерские отношения в исследовательской работе.*

Kateryna Gorash. Teaching and research work of school students in innovative changes in modern school.

The article highlights the innovative features of teaching and research activities in secondary schools and identifies the features of its content, organization and carrying out innovative changes in the conditions of the modern school.

Key words: *innovative changes a modern comprehensive school, educational innovation, educational and research activities, innovative features of teaching and research activities, partnerships in research.*